

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՇԻՐԻՆՅԱՆ ԱՆԻ ԴԱՎԻԹԻ

ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՁՅԱՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ ՉԱՐԵՆՑԻ
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ժ.01.02 - «Նորագույն շրջանի հայ գրականություն» մասնագիտությամբ
բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2020

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Արցախի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր
Սլավիկ Սարգսի Հակոբյան

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր
Սամվել Պարզևի Մուրադյան
բանասիրական գիտությունների
թեկնածու
Արմեն Ավանեսի Ավանեսյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի պետական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2020թ. նոյեմբերի 13-ին, ժամը 12:30-ին ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈԿ-ի Գրականագիտության 003 մասնագիտական խորհրդում:
Հասցեն՝ ք. Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի փող., 15:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2020թ. սեպտեմբերի 23-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական
քարտուղար, բանասիրական
գիտությունների թեկնածու՝

Ս. Ա. Մարգարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ժամանակակից հայ գրականությունն այսօր միանգամայն նոր սկզբունքներով ու չափանիշներով է մոտենում Եղիշե Չարենցի ստեղծագործության մեկնության ու գնահատության խնդիրներին՝ հիմնավորապես ձերբազատվելով «խորհրդային շրջանի» գեղագիտության կաղապարներից, որոնք երևոյթները ներկայացնում էին ոչ իրական հիմքերի վրա: Այսպես, «հոկտեմբերյան հեղափոխության երգչի» պարտադրված պիտակը մի կողմ նետելուց հետո, գրականագիտական միտքը բացում է չարենցյան աշխարհի՝ որպես գեղարվեստական անկրկնելի երևույթի, ամբողջական պատկերը՝ աննախադեպ ընդգրկումներով, ձևի ու բովանդակության բազմազանությամբ, նորարարությամբ ու թեմատիկ-գաղափարական խորությամբ:

Ուսումնասիրողի համար բանաստեղծի կյանքի յուրաքանչյուր դրվագ, նույնիսկ աննշան թվացող միջադեպերը վերածվում են իրադարձության, դառնում բանալի՝ բացելու ևս մի առեղծված, լուծելու ևս մի հանելուկ: Գրականագետներ Ս. Աղաբաբյանի, Գ. Հովսեփյանի, Հ. Սալախյանի, Գ. Անանյանի, Հ. Թամրազյանի, Դ. Գասպարյանի, Ս. Գրիգորյանի, Հ. Չարխչյանի և այլոց կատարած ուսումնասիրությունները մեծ թափով առաջ տարան չարենցագիտությունը: Տարբեր առիթներով քննվել են նաև հեթանոսական գաղափարախոսության հետ Չարենցի ստեղծագործության աղերսները: Դրանց են անդրադարձել Ս. Աղաբաբյանը («Եղիշե Չարենց», Գիրք 1, Եր., 1973), Հ. Էդոյանը («Չարենցի պոետիկան», Եր., 1986), Ալ. Զաքարյանը («Եղիշե Չարենց. կյանքը, գործը և ժամանակը», Գիրք 1, Եր., 1997), Ժ. Քալանթարյանը («Եղիշե Չարենց». Ուսումնասիրություններ, Եր., 2012) և այլք:

«Դիցաբանական և աստվածաշնչյան մոտիվները Չարենցի ստեղծագործություններում» ատենախոսության մեջ ներկայացվում են Չարենցի ստեղծագործության դիցաբանական և սուրբգրային ոլորտները, խորհրդանիշներն ու մոտիվները, դրանց դիմելու պատճառներն ու շարժառիթները: Որոշ առումով Եղիշե Չարենցը վերաիմաստավորում է անտիկ և ավետարանական սյուժեները:

Թեմայի արդիականությունը: Ներկայացվող աշխատանքը համեստ մի փորձ է՝ նոր կողմից բացահայտելու Չարենց-մտածողին, Չարենց-բանաստեղծին, Չարենց-փիլիսոփային: Այս տեսանկյունից ուսումնասիրվել են միայն առանձին ստեղծագործություններ, չի քննվել Չարենցն իր

ամբողջության մեջ: Եվ քանի որ բանաստեղծի գործերը դեռևս վերծանման ու տպագրման փուլում են, այս աշխատանքն ասպարեզի վրա եղած էջերին անդրադարձ է հնարավորինս հանգամանորեն:

Բազմաթիվ ու բազմաբնույթ հոդվածներն ու ուսումնասիրությունները, ինչպես նաև դեռևս անտիպ ստեղծագործությունների հրապարակումը խոսում են գրողի ժառանգության հանդեպ շոշափելի հետաքրքրվածության մասին: Սակայն մինչև հիմա հայրենական և արտասահմանյան գրականագետների գործերում հանգամանորեն չեն ուսումնասիրվել կրոնական մոտիվների կիրառությունը Եղիշե Չարենցի ամբողջական ստեղծագործության մեջ: Հետագոտման տվյալ ուղղությունը Չարենցի ստեղծագործությունը ներգրավում է նոր համակարգի մեջ:

Եկեղեցու և հավատի նկատմամբ տեղի է ունեցել վերաբերմունքի փոփոխություն: Ճանապարհը ձգվում է աթեիստական տրամադրություններից մինչև կրոնական փնտրտույքներ, ինչն անդրադարձել է աստվածաշնչյան սյուժեների, կերպարների պատկերման վրա: Գրողի ներկայացրած խնդիրներն ու կերպարները մեր օրերում ևս առկա են: Անշուշտ, չարենցյան թեման մշտապես պահպանելու է իր արդիականությունը:

Ապենախոսության նպատակն ու խնդիրները: Ուսումնասիրության նպատակն է՝ ի հայտ բերել Եղիշե Չարենցի ստեղծագործություններում արտացոլված աստվածաշնչյան և հեթանոսական տարրերը, բացահայտել դրանց ակունքներն ու բանաստեղծի ներշնչարանը, կրոնական գիտակցության երևույթը, դրա փոխակերպումների արտացոլման առանձնահատկությունները Չարենցի ստեղծագործության կոնտեքստում, մասնագիտական խորությամբ ճանաչել ու ընկալել Չարենց-բանաստեղծին, մարդուն, գեղագետին, մտածողին:

Ներկայացվում են հետևյալ խնդիրները.

- Չարենց գրողին ու մարդուն ներկայացնել իր ապրած ժամանակաշրջանի համապատկերում, ուսումնասիրել այդ շրջանն ու դրա կրոնական դրսևորումները:

- Բացահայտել գրողի առաջադրած խնդիրների գեղարվեստական լուծումներն ու առանձնահատկությունները, գրողի վերաբերմունքն աստվածաբանությանը:

- Առանձին ստեղծագործությունների վերլուծությանն ու մեկնություններին անդրադառնալ նորովի:

- Բնութագրել կրոնական գիտակցության զարգացման ու փոխակերպման հարցերը:

Հետազոտության գիտական նորույթը: Չարենցագիտության մեջ տարբեր առիթներով քննվել են հեթանոսական գաղափարախոսության հետ Չարենցի ստեղծագործության աղերսները: Սակայն համաշխարհային հեթանոսական դիցաբանության միջերևույթի ու միջակայքի սիմվոլները քննվել են գերազանցապես բանաստեղծի խորհրդապաշտական տիրույթում, բայց չէ՛ որ բանաստեղծը դիմել է դրանց նաև ավելի ուշ շրջանում: Սակավ են նաև Չարենցի՝ սուրբգրային թեմաներին վերաբերող ուսումնասիրությունները: Ատենախոսության գիտական նորույթը կայանում է նրանում, որ առաջին անգամ մեր գրականագիտության մեջ փորձ է արվում Չարենցի ստեղծագործությունները ներկայացնել ավելի ամբողջական, թեմատիկ-գաղափարական ավելի լայն ընդգրկումների մեջ:

Ուսումնասիրության մեթոդաբանությունը: Ուսումնասիրության հիմքում համեմատության՝ համադրման ու հակադրման մեթոդներն են: Իրար հետ ոչ միայն համեմատվում են Չարենցի ստեղծագործության բնագրային տարբերակները, այլև հաշվի են առնվում դրանց աղերսները թե՛ աստվածաշնչյան թեմաներին, թե՛ որոշ չափով վերջիններիս համար հիմք հանդիսացող հեթանոսական հավատալիքներին: Հուշագրությունների, նամակների, տարաբնույթ հոդվածների, ինչպես նաև գրականագիտական-լեզվաբանական վերլուծությունների միջոցով ցույց է տրվում բանաստեղծի դերն իր ապրած դժվարին ժամանակներում:

Հետազոտության օբյեկտի՝ կրոնական գիտակցության երևույթի առանձնահատկությունը, նպատակներն ու խնդիրները ենթադրում են փիլիսոփայական-մշակութաբանական մոտեցման գործածության անհրաժեշտություն: Աշխատանքում, բնականաբար, անդրադարձներ են կատարվում նաև պատմության, փիլիսոփայության, մշակութաբանության, կրոնագիտության, արվեստի պատմության և այլ խնդիրների: Առանձնահատուկ ուշադրություն է նվիրվում պատմականությանը, կարևորվել է պատմահամեմատական մեթոդը:

Աշխատանքում անդրադարձ է կատարվել նաև բնագրային տարբերակների՝ բանաստեղծի կողմից կատարված մշակումներին ու ընդհանրացմանը: Մեր ուշադրությունից չեն վրիպել Չարենցի մասին ծանոթների հուշերը, ընկերների ու բարեկամների նամակները, մամուլի հրապարակումներն ու առանձին գրառումները, որոնցով ամբողջանում է ուսումնասիրությունը:

Աշխատանքի գործնական նշանակությունը: Ատենախոսությունը հետաքրքրություն է ներկայացնում հեթանոսական և սուրբգրային թեմաներին դիմելու, դրանք գեղարվեստորեն վերամեկնաբանելու միջոցների ուսումնասիրման առումով:

Նյութը կարելի է օգտագործել նորագույն շրջանի հայ գրականության գործնական և դասախոսական դասընթացներում: Այն կարող է նպաստել նոր ուսումնասիրությունների կատարմանը:

Արենախոսության կառուցվածքը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, ներքին տրոհումներ ունեցող երեք գլուխներից, եզրակացությունից և օգտագործված գրականության ցանկից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ անդրադարձ է կատարվում հարցի պատմությանը, ներկայացվում են ատենախոսության նպատակն ու խնդիրները, թեմայի արդիականությունը, հետազոտության գիտական նորույթն ու ուսումնասիրության մեթոդաբանությունը:

ԳԼՈՒԽ ԱՈՒԱԶԻՆ

ՉԱՐԵՆՑԻ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱՅՑՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ. ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԱԶԴԱԿՆԵՐԸ

Հաշվի առնելով գրողի ապրած ժամանակաշրջանի այն գործոնները, որոնք նպաստել են Չարենցի աշխարհայացքի ձևավորմանը, նրա ստեղծագործության մեջ միջակայս սիմվոլների կիրառմանը՝ առաջին գլուխը բաժանել ենք երեք ենթակետերի.

«Բանաստեղծի խորհրդապաշտական աշխարհայացքը» վերտառությամբ առաջին ենթակետում ներկայացվում է մի ուղղություն, որն իր մեջ կարևորում է անհատականության դերը գրականության մեջ, ստեղծագործելու ազատությունը, հեռացումը կաղապարված ձևերից, ձգտումը դեպի նորը, անսովորն ու արտասովորը: Երիտասարդ Չարենցի պոեզիայում պատկերները ծնվում էին և՛ որպես ողբերգական ներկայի հոգեվիճակ, և՛ որպես անհեռանկար ապագայի իդեալներ: Բանաստեղծը քննում ու յուրովի է բացահայտում մահվան՝ «լուսավոր առասպելի» խորհուրդները:

Չարենցի վաղ շրջանի գործերում զգալի է հայ սիմվոլիստների, մասնավորապես՝ Վ. Տերյանի բարերար ազդեցությունը: Գրականագիտությանը հայտնի է, որ այդպես է ծնվել Չարենցի առաջին բանաստեղծությունը.

*Ծաղիկները հեզ թեքվում են քամու օրորի տակին -
Եվ լսում նրա հեռվիցը բերող երգը տխրագին...
Քամին ծաղկունանց շուրթերն է դողդոջ շոյում, գուրգուրում
Ու լուռ մրմնջում, թե հեռուներում ինչպես են սիրում...
Եվ այս ամենը կատարվում է միշտ իրիկնաժամին,
Երբ որ տրտման են հեզ ծաղիկները ու մեղմ է քամին':*

Երազների ու տեսիլների պատկերային համակարգը տեղ է գտել «Երեք երգ»-ում, որն ունի «...Եվ այդ վերջին սերն է վաղնջական գիշերվա» („Et c'était le dernier amour du soir antique...")² բնաբանը՝ քաղված ֆրանսիացի բանաստեղծ Ալբերտ Սամենի «Անավարտ պոեմներ» շարքի «Ամենտի» բանաստեղծությունից: Կարելի է ասել՝ Չարենցին անձանոթ չէին Սամենի գրվածքները: Բանաստեղծ, թարգմանիչ Ա. Ալիքյանի կատարած թարգմանությունը Ալբերտ Սամենից խոսում է այն մասին, որ բացառված չէ Չարենցի կրած ազդեցությունը ֆրանսիացի բանաստեղծից՝ վերոնշյալ ոտանավորը գրելիս.

*Կան անսովոր իրիկուններ, երբ ծաղիկներն ունեն հոգի,
Երբ զոջումն է տարուբերվում մթնոլորտի մեջ տենդային,
Երբ մի ծանրը ու համրաշարժ ալիքի հեպ հառաչանքի
Գաղպուկ սիրտն իսկ ելնում է վեր, որ մահանա շրթունքներին:
Կան անսովոր իրիկուններ, երբ ծաղիկներն ունեն հոգի,
Եվ ես նման իրիկուններ գնում եմ գիրգ, ինչպես մի կին³:*

Ինչքա՞ն նման են ծաղիկները, տխրությունը, հառաչանքն ու սերը, իրիկնաժամը, պարզությունն ու մտերմիկությունը, նվաղկոտ քաղցրությունը և... հոգին, հոգին...

¹ Չարենց Ե., Երկերի ժողովածու, հ. 1, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1962, էջ 269:

Եղիշե Չարենցի տեքստից կատարված մեջբերումների աղբյուրը Երկերի ժողովածուի հրատարակությունն է, որն իրագործել է ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչությունը 6 հատորով (առաջին հատոր՝ 1962, երկրորդ հատոր՝ 1963, երրորդ հատոր՝ 1964, չարրորդ հատոր՝ 1968, հինգերորդ հատոր՝ 1966, վեցերորդ հատոր՝ 1967): Հատորներից դուրս մնացած գործերի, ինչպես և մյուս նյութերի աղբյուրները տրվում են համապատասխան հղումներով:

² Նույն տեղում, էջ 9:

³ Ծաղկաքաղ ֆրանսիական դասական քնարերգության, թարգմ. Ա. Ալիքյան, Եր., «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1976, 246 էջ, <http://grapaharan.org/>, /10.02.2017/:

Տերյանի ստեղծագործության մեջ ավելի շատ հակում կա դեպի քրիստոնեությունը, իսկ Չարենցի մոտ հեթանոսական է մթնոլորտը: Սա այն ժամանակահատվածն էր, երբ հայ իրականության մեջ հաստատվում էր մի տեսակետ, ըստ որի հայ ժողովրդի ազգային արդյունքի պատճառը հենց պայքարը մերժող այդ վարդապետությունն էր: 20-րդ դարասկզբին հայոց գրականության մեջ հեթանոսական շարժման հիմքերից մեկն էլ սա էր:

Սիմվոլիստական պոեզիայում միաձուլված են իրականն ու վերացականը, երևույթների և աստվածությունների աշխարհները: Երիտասարդ Չարենցը գործում էր մշակութային մի դաշտում, որ լիցքավորված էր Նիցշեի փիլիսոփայությամբ ու սիմվոլիզմի գեղագիտությամբ: Հայտնի է, որ ստեղծագործական կյանքի հենց սկզբում Չարենցը քաջաճանոթ էր համաշխարհային գրականության և փիլիսոփայական մտքի նվաճումներին. «Տասական թթ.-ին որպես ընթերցանության առաջին գրքեր ասպարեզի վրա էին Ստանիսլավ Պշիբիշևսկին՝ «Homo Sapiens»-ը, Ֆրիդրիխ Նիցշեն՝ «Այսպես խոսեց Զրադաշտը», Շոպենհաուերը՝ «Հոգու անմահություն»-ը, Օտտո Վայնինգերը՝ «Սեռ և բնավորություն», գրական նորագույն հոսանքների՝ սիմվոլիստների և իմպրեսիոնիստների բանաստեղծությունները, վեպերն ու դրամաները»¹: Դրանք «գրավում էին անառագաստ ու անղեկ, դեռ որոշակի և կայուն հասարակական դավանանք չունեցող, բայց և անկասելի մի մղումով կյանքի իմաստը՝ կեցության «վերջնական ճշմարտությունը» որոնող երիտասարդությանը»² (ընդգծումը հեղինակինն է՝ Ս. Ա.):

Համաձայն նիցշեական փիլիսոփայության տեսության՝ մարդը, ապավինած սեփական ուժերին, պիտի ապրի ազատ, անկաշկանդ հեթանոս ապրելակերպով, որի խորքում հոգևոր ու բարոյական հզոր ուժ է թաքնված: Նիցշեն առաջ է քաշում հեթանոսությունը՝ գերմարդու որակով: Իմացաբանական տարաբնույթ հոսքերը տարբեր անկյուններով բեկվում են բանաստեղծի քնարական աշխարհում:

Ամբոխը ծիծաղում է գերմարդու վրա, ինչպես նշում է Նիցշեն, նրան ընկալում իբրև ուղուց շեղվածի, մինչդեռ գերմարդն արդեն գտել էր իր ուղին³: Զրադաշտի և Քրիստոսի նման ամբոխի կողմից ծաղրվում է և բանաստեղծը, չտեսնելու է տրվում նրա «ծվատ» մարմինը: Ամբոխն այստեղ համեմատվում է

¹ Աղաբաբյան Ս., Եղիշե Չարենց, հ. 1, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1973, էջ 28:

² Նույն տեղում, էջ 30:

³ Նիցշե Ֆ., Այսպես խոսեց Զրադաշտը, Եր., «Վան Արյան» հրատարակչություն, 2002:

դավաճան Յագոյի հետ, որ բանաստեղծի «խաչվաճ հոգին գերեզմա՞ն տարավ»¹:

Չարենցի միտքն ու բանականությունը ռեալ կյանքի ցավից ինքնաբերաբար փախչում են դեպի հոգու խորխորատներ, ուր երազանքների, անուրջների հրաշալի տարածք կա: Այս հոգեմիտվածքն առաջ է բերում գինովության, թմրածության հոգեվիճակ, որը մեծ մասսայականություն էր վայելում Հին Հունաստանում. դա ամբոխի ապրելակերպն էր՝ կյանքի կենսատու երակների փառաբանումն ու վայելքը, ապրելակերպ, որը կոչվում էր հեթանոսականություն: Այս ամենն իր վառ արտացոլումն է գտել «Տեսիլաժամեր» շարքում.

Ու անթա՛րթ, անթա՛րթ նայում էի ես

Անսահման, անծիր երկնքի հեռուն:

Ու թաց աչքերով տեսնում էի քեզ –

Հավիտենության կապույտ դաշտերում²:

Չարենցին գերում է երևակայության, պատրանքի թվացյալ փայլի աստվածը: Ստեփան Ջորյանը հիշում է. «Նրա անհանգիստ հոգին կանգ չէր առնում ոչ մի ձևի վրա և չէր գոհանում ձեռք բերածով: Նա, որ միշտ որոնում էր նոր թեմաներ ու ձևեր, կամենում էր ստեղծել մեծ գործեր, մնայուն գործեր. ինձ թվում էր, որ նրա այդ որոնումներն ու տատանումները ոչ այլ ինչ էին, եթե ոչ կատարելության ձգտում՝ իրեն լիովին և բազմակողմանի արտահայտելու»³: Կատարելության այս ձգտումն իր մեջ տարրեր ունի և՛ Նիցշեից, և՛ Նարեկացուց, չնայած, որ սրանք գտնվում են բոլորովին տարբեր բևեռներում: Այս հակադրամիասնության մասին իր տիպիկ բնութագրումն է տվել բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Հակոբյանը. «Եթե անտիկ շրջանի պատմությունն առաջադրում է բազմաստվածության խնդիրը, ապա Նարեկացին իր ստեղծագործությամբ արդեն հաստատում է քրիստոնեական միաստվածությունը՝ ձեռք մեկնելով դեպի Աստվածամարդը, որը դարեր հետո Նիցշեի մոտ, բոլորովին ուրիշ հանգամանքներում ու սոցիալ-տնտեսական, հասարակական այլ կացութաձևի մեջ, ներկայացվում է միանգամայն տարբեր տեսանկյունով՝ արդեն որպես գերմարդ: Մարդը կանգնում է բնության մեջ, և բնությունը

¹ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 294:

² Նույն տեղում, էջ 34:

³ Հուշեր Եղիշե Չարենցի մասին, Եր., «Սովետական գրող» հրատարակչություն, 1986, էջ 83:

դառնում է Գերբնություն, Աստված՝ Գերաստված, Մարդը՝ Գերմարդ: Նիցշեն փորձում է սպանել Աստծուն, որ մարդուն Գերմարդ դարձնի, մինչդեռ Նարեկացին, նրանից շատ դարեր առաջ, մարդուն աստվածացնելով է դարձնում Գերմարդ¹: Ահա թե ինչպիսի անսպարազիժ ընդգրկում ունի Չարենցը՝ «բուռն ու վարար, ամեն ինչի ունակ և մինչև վերջին սահմանը գնալու հակվածություն, Աստծու հետ մերժենալու աղերս և վերջին զոհի պատրաստակամություն, բացահայտ հանճար գավառական խեղճուկրակության մեջ...»²:

Նիցշեական է Չարենցի՝ Կապույտ Երկրի հակադրումն այն աշխարհին, որի մեջ ապրում է ինքը, որտեղ «Կյանքը այնքան մեղկ ու անգույն ու անբեր է»³: Համեմատելով կյանքն ու մահը՝ նա գալիս է եզրահանգման՝ կյանքի կանչը համարելով «անկումների ազդարար», իսկ մահը՝ «բանբեր», «մի լուսավոր առասպել»⁴:

Չարենցի ստեղծագործական զարգացումը տեղի էր ունենում բազմակողմանիորեն և յուրահատուկ օրինաչափությամբ: Դա պայմանավորված էր գեղարվեստական նոր մտածողությամբ, ինչը վկայում է պոետի ստեղծագործական ազատության և անվերջ որոնումների մասին: Սիմվոլիստական գեղագիտության բանալիներով Չարենցն արտահայտում է հավելյալ աշխարհների տեսիլքը, որ նրա ստեղծագործության մեջ երբեմն հայտնվում է եզրիպտական անդրշիրիմյան Ամենտի եզերքի նշանով՝ մի անձանոթ հանգրվան, որի մասին ասվում է, թե այնտեղ՝

*Հոգին չի մեռնում: Մարմինը թողած երկրային փոսում –
Թափառում է նա տիեզերական լաբիրինթոսում*⁵:

Երբեմն տեսիլքը համբառնում է երկինք, և նրա ելագիծն են դառնում Հարդագողի «ոսկեման ուղիները»⁶, որ հմայում են Չարենցին՝ որպես մարդկային կյանքի հավերժական փնտրումների հանգրվան:

Երկրորդ ենթակետում՝ «Չարենցը և հեթանոսական շարժումը», ներկայացվում է Չարենցի վերաբերմունքը դարասկզբին ծավալված հեթանոսական շարժմանը: «Կյանքի հիմերի» որոնումները Չարենցին ևս

¹ Հակոբյան Վ., «Երկեր», հ. Ե, «Դիզակ պյուս» հրատարակչություն, 2008, էջ 403:

² Չարենց Ե., Նորահայտ էջեր, Եր., ԵՊՀ հրատարակչություն, 1996, էջ 465:

³ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 111:

⁴ Նույն տեղում, էջ 111:

⁵ Նույն տեղում, էջ 68:

⁶ Նույն տեղում, էջ 63:

տանում են «հին աստվածների» մոտ: Հեթանոս աստվածներին նվիրված տեսարաններից է ծնվել «Կապուտայա հայրենիքի» հեթանոս ոգին: Այստեղ բանաստեղծը փառաբանում-օրհնում է Սիրուհուն, Սերին, Տնակին, Այգուն, Աստծուն, Արևին, Հայրենի հովտին... Երևում է այն եզրը, որով պոեմը կապվում է 10-ական թվականներին հայ գրականության մեջ սկսված «հեթանոսական շարժմանը»: Այստեղ փորձել ենք ցույց տալ Չարենցի ստեղծագործության և արևմտահայ գրողների՝ մասնավորապես՝ Դ. Վարուժանի բանաստեղծական հեթանոսության ներքին աղերսները՝ նոր տեսանկյունից անդրադառնալով հեթանոսական տարերքին, գինեղությանն ու Վահագնի առասպելին:

Դ. Վարուժանը դարերի հեռուներից հեթանոսականը բերեց ու մատուցեց նորից դարերին: Չարենցի նման նա էլ հայտնվել էր պատմական ժամանակների բեկման կետում: Վարուժանը ողբում էր ուժի, գեղեցկության ու սիրո հովանավոր հին աստվածների՝ Ապոլոնի, Անահիտի, Պանի, Աստղիկի և մյուսների մահը.

Ես պարտքով, Արվեստիս դառն սրբորեն

Կ'ողբամ ձեր մահն, ո՛վ հեթանոս Աստվածների՝

Իմաստային սերտ կապ կա բերված հատվածի և Չարենցի «Վահագն» ստեղծագործության միջև: Վահագնի առասպելը, անցնելով դարերի միջով, սերունդների համար դարձել է փրկության հույսի խորհրդանշան: Դաժան իրականությունը, սակայն, ցրելով բոլոր պատրանքները, երազի տեղ թողնում է արյունոտ մի վերք.

Եվ երբ քարշ տվին դիակդ արնաքամ,

Որ նետեն քաղցած ոհմակներին կեր-

Մեր կյանքի հիմերն անդունդը ընկան

Եվ արնոտ միգում ճարճաբուրմ են դեռ²...

Բանաստեղծը «Նետեցին քաղցած ոհմակներին կեր»³ տողը վերափոխել է «Որ նետեն քաղցած ոհմակներին կեր» տողով: Հայաստանի կերպարի հետ վեր է հառնում և նրա զավակի կերպարը, որի որոնումների նպատակը հայրենիքի ճակատագրի առեղծվածն էր: Վահագնի արնաքամ դիակը «քարշ տվին», «Որ նետեն քաղցած ոհմակներին կեր»: Բայց չէ՞ որ չնետեցին: Ու

¹ Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 2, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1986, էջ 53:

² Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 2, էջ 37:

³ Նույն տեղում, էջ 326:

Վահագնը փյունիկի նման պետք է վեր հանի՝ «մեր կյանքի հիմերն» անդունդից հանելու: Սա մաքառման բանաստեղծություն է:

Երրորդ ենթակետում՝ «Աթեիզմի դրսևորումները Չարենցի ստեղծագործության մեջ», ներկայացվում են 20-րդ դարի սկզբին Հայաստանում մեծ թափ ստացած աթեիստական պայքարի դրսևորումները գրողի ստեղծագործության մեջ: Ազգային անտակ ցավն ու հուսահատությունը տազնապով են լցնում բանաստեղծի հոգին: Հայրենիքի ողբերգությունն ու անարդարության մատնվելը, Մեծ եղեռնն ու նրա սահմուկեցուցիչ հետևանքները, ազատության ու անկախության կարոտը Չարենցին մղում են հախուռն պայքարի: Նախկինում արդեն ձևավորված գրական հոսանքները ստանում են նոր որակ և դրսևորման նոր եղանակներ:

Դժվար էր կողմնորոշվելն ու չսխալվելը դեռևս դանթեականի դժոխային օրերում: Պոեմի տեքստային տարբերակներն առավել ցայտուն են դարձնում ականատես զինվոր-պոետի զգացողություններն ու ապրումները: Մի պահ, թվում է, հանձնվելն անխուսափելի է դառնում. «Այլևս մենք էլ անխիղճ ենք ու նենգ»¹: Հուսալքությունից ու հիասթափությունից բանաստեղծն Աստծուն անվանում է «այլանդակ ու չար»²: Չարենցն իրեն խաղալիք է զգում «Աստըծու և Դևի»³ ձեռքին:

Պատմական կոնկրետ իրականության արտացոլման զգացողությունը բանաստեղծին մղում է իրականության ռոմանտիկական ընկալումը ռեալիստականով փոխարինելու, երևույթներն ազատելու սիմվոլիզմի զգացողություններից և իրերը կոչելու իրենց անուններով: Չարենցի համար տարբերություն չկար, թե ում իշխանության տակ է կորացած ժողովուրդը. Քրիստո՞սն է դա, թե՞ Մուհամմեդը. «Կորչին // Մոլլան, տերտերը...»⁴: Կար հաղթանակ, կար հաղթող, ում պոետն էր հենց ինքը՝ Եղիշե Չարենցը: Շրջադարձն անխուսափելի էր. «Երկինքը ծեր կանանց խաբի թո՛ղ»⁵: Բանաստեղծը բերում է նոր մի սահմանում. «Մեր կրոնը կոչվում է - «Կապիտալ»»⁶: Չարենցը մերժում է կրոնական միստիկան: Նրա իդեալը հպարտ, ըմբոստ, պայքարող անհատն է՝ տոգորված հերոսական

¹ Նույն տեղում, էջ 323:

² Նույն տեղում, էջ 324:

³ Նույն տեղում, էջ 326:

⁴ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 3, Եր., էջ 70:

⁵ Նույն տեղում, էջ 142:

⁶ Նույն տեղում:

գաղափարներով: Անցման հատվածի պատկերներ են «Ամենապոեմ», «Չուգունն մարդը», «Համայնական դաշտերի սերմնացաններ» և այլ գործեր:

ԳՆՈՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ ՉԱՐԵՆՑԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ. ՆՐԱ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԵՎ
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄՆԵՐԸ

Առաջին՝ «Չարենցի հեթանոսական պանթեոնը» ենթակետում ներկայացված են գրողի ստեղծագործության մեջ կերպարավորված հայոց աստվածները՝ Արամազդ, Վահագն, Աստղիկ, Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ: Վերջինիս այս «տարածքում» հայտնվելը պայմանավորված է նրանով, որ նա առավել շատ կապված է հայկական պանթեոնի հետ և, բացի դրանից, «Мифы народов мира» աշխատության մեջ Շամիրամը, համարվելով Ասորեստանի թագուհի, այնուամենայնիվ, նշվում է որպես սիրո և վավաշողության աստվածուհի՝ հայոց դիցաբանության մեջ¹: Առասպելի կերպարների միջոցով բանաստեղծը ներկայացնում է իրականության հոգևոր աղքատությունն ու բարոյական քայքայումը: Այստեղ առավել ընդգծվում են հեթանոսական հնադարի մարդկանց հերոսական գծերն ու բարոյական բարձր հատկանիշները, նրանց անսայթաք հայրենասիրությունն ու հոգեկան գեղեցկությունը: Շամիրամի նախատիպը՝ Իշտարը, «Գիլգամեշ» էպոսում (շումերա-աքքադական հնագույն էպոս) ևս ցանկանում է իր սիրելիին՝ Գիլգամեշին. «Արի, Գիլգամեշ, ինձ ամուսին եղիր...»²: Եվ ինչպես Գիլգամեշն է մերժում Իշտարին, այնպես էլ Արա Գեղեցիկն է մերժում Շամիրամին, մինչդեռ «Արքաների համար նոր – բավական է մի ժպիտ»³: Դիմելով Շամիրամին՝ բանաստեղծը ցավով խոստովանում է. «Ա՛յլ է աշխարհը հիմա, ա՛յլ է հիմա Նայիրին. // Ո՛չ մի արքա էլ չկա, որ չտրվի քո հրին»⁴:

Այս ենթակետում անդրադարձել ենք նաև Չարենցի արևապաշտությանը՝ որպես արիության, ուժի, վերածնության ժողովրդական պատկերացումից սնվող մեծ զգացմունքի:

¹ Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. С.А. Токарев. М.: «Советская энциклопедия», 1988, Т. 2, стр. 639.

² Հին Արևելքի պոեզիա (կազմ. և խմբ.՝ Էդոյան Հ. Ա.), Եր., Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1982, էջ 93:

³ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 207:

⁴ Նույն տեղում, էջ 207:

Ակնհայտ են արխետիպային հնագույն շերտերի թարմացումներն ու փոխակերպումները՝ պատմական, ժամանակային, աշխարհաքաղաքական ու մշակութային նոր պայմաններում, գաղափարագեղագիտական մեկ այլ հարթության վրա: Սրանք վերաբերում են նաև հին հունա-հռոմեական, հնդկական, եգիպտական, ասորաբաբելական աստվածներին, վեդայական և բուդդայական կրոններին, տարատեսակ միֆերին ու առասպելներին, որոնք բանաստեղծին գրավել են իրենց պայծառագեղությամբ, նրբին մշակվածությամբ և հուզականությամբ: Բոլոր դեպքում, բանաստեղծի գեղարվեստական մտածողությունը սնվում է իրական-կենսագրական ապրումներից: Եթե Ամենտի եզերքում բանաստեղծը փայփայում է երազին հասնելու հույսը, ապա Աիդի եզերքում բաժանվում են սրտերը: Հեռացումը Չարենցի որոշ պատկերներում «անվերադարձ» է, մինչդեռ Սուրբ Գիրքն ասում է. «Չի ինքնին Տէր հրամանաւ, ի ձայն հրեշտակապետի եւ ի փող Աստուծոյ իջանէ յերկնից, եւ մեռեալք ի Քրիստոս յարիցեն յառաջագոյն» (Ա Թեսաղոնիկեցիս, Դ - 15): Քրիստոսն ինքն էլ մեռելներից հարություն առավ:

«Կապույտ աղջիկը» անմարմին մի էություն է՝ հյուսված սիրո հեքիաթից ու հմայքներից: Նրա հեռացումը նման է հեթանոսական ծիսակատարության.

Իրիկնային քույր իմ հեզ, մեռելի՛ պես դու անցի՛ր,

Թող զանգերը օրհներգեն ու օրհնե՛ն քեզ, - դու անցի՛ր՝...

Սերը վերածվել է մահվան երգի ու բանտվել մշտագո գիշերային լռության մեջ, իսկ նա, ով հայտնվել է երկնի անհունում, մի բուռ երկիր է տեսնում՝ լիզեր, համբուրեր: Հիասթափությունն ու սուտը ստիպում են էլ ավելի սիրել երկրայինը («Մարի, էգ թռչուն...»):

Չարենցը որոնում է վերադարձի ճամփաներ, վերադարձ դեպի ինքն իրեն, իր գոյությանը: Սերն է պատճառը, երազներն են, որ «գողացել են» բանաստեղծի էությունն ու իրեն թողել որբ ու օտար, ինչից այդքան սարսափում էր: Չլինի թե

Քարացած հոգիս աներագ, անտես՝

Յու՛րպ հավերժության եզերքում մնա՞:

Չարենցը գնում է ինքնայրումի: Եվ ինչպես սոմայի հյուրան է մաքրվում՝ մաղի, քամիչի միջով անցնելով, իր մարմնի մանրաթելը թողնելով մաղի

¹ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 118:

² Նույն տեղում, էջ 313:

վրա¹, այդպես էլ մաքրվելով և ինքնազոհաբերվելով կատարելության է հասնում Չարենցը: Այսօրինակ արբեցումով բանաստեղծական մտքերն են շարվում, ոգևորված պոետները Սոմային ողջունում են գոչյուններով. «Օ, կաթիլ, քո մեջ են մեր հույսերը»²:

Իր ստեղծագործություններում Եղիշե Չարենցը դիմել է նաև այնպիսի միջերի, ինչպիսիք են մուսաները, Ադոնիսը, Մելպոմենեն, Ապոլոնը, Դափնիսը, Ջևաը, Աթենաս-Պալասը, Ոդիսևսն ու Նավգիլեն:

Երկրորդ ենթակետում՝ «*Դիցաբանական և աստվածաշնչյան մոտիվների որոշ զուգահեռներ*», քննության ենք առել այն ստեղծագործությունները, որոնց մեջ հեթանոսականն ու քրիստոնեականը հանդես են գալիս միասին, կողք-կողքի: Սա կարելի է բացատրել նրանով, որ ներկան առասպելական անցյալի նորագյուտ բացահայտումներից մեկն է, և առասպելական անցյալը ոչ թե սոսկ անցած-գնացած կամ անցողիկ մի բան է, այլ՝ համաժամանակյա և մշտական մի գործընթաց: Իրական աշխարհում հոգեպես անպաշտպան լինելու զգացողությունը, երազանքների և իրականության հակասությունը, ես-ի ինքնաճանաչման մղումը բանաստեղծին տանում են դեպի մարդկության ակունքները:

«Կապուտաչյա հայրենիք»-ում թեև հեթանոսական են տրամադրությունները, այնուամենայնիվ, քրիստոնեական խաչը բանաստեղծին ստիպում է մի պահ կանգ առնել: Անապատային հին լռության մեջ կար մի սպասում. «Կարծես թե մեկը այցի պիտի գար»³: Շարունակվող տողերը ողողված են Աստծո գալստյան հույսով: Ու այդ «անհիմանալի գոյության ճախրումը»⁴ ստիպում է բանաստեղծին ծնկի գալ՝ աղոթքներով լցված, հավատալ, «որ կա, կգա, կլինի...»⁵.

Ողջու՛յն, Վանահայր... Եկել եմ ահա

*Վանքիդ մեջ հոգուս Էն աղերսելու*⁶... (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Շ.):

Իր ստեղծագործություններում Է-Աստծո խորհրդանշական իմաստին անդրադառնում է նաև Դ. Վարուժանը.

Բուռն իղձն ունիմ մըրըրկին հեպ մաքառիլ,

¹ <http://www.mysterylife.ru/drevnyaya-indiya/rigveda-mandala-devyataya-gimny-ix-1-9.html>, /05.02.16/:

² Նույն տեղում:

³ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 2, էջ 11:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Նույն տեղում, էջ 312:

Եվ գլուխս՝ Էին գաղտնիքներուն դեմ բախել՝ (ընդգծ.՝ Ա. Շ.):

Է-Աստծուն հանդիպում ենք Գրիգոր Նարեկացու տաղերում ևս: Նարեկացու «Ի յարութիւնն Ղազարու» տաղում ընթերցում ենք. «Էն է ինքնէն ի միշտ էն է»²:

Ի վերջո, բացենք Աստվածաշունչը. «Եւ ասէ Աստուած ցՄովսէս, Ես եմ Աստուած ՈՐ ԷՆ. եւ ասէ, Այսպէս ասացես ցորդիսն Իսրայելի, ՈՐ ԷՆ առաքեաց զիս առ ձեզ: Եւ ասէ դարձեալ Աստուած ցՄովսէս, Այսպէս ասացես ցորդիսն Իսրայելի, Տէր Աստուած հարցն ձերոց, Աստուած Աբրահամու եւ Աստուած Իսահակայ եւ Աստուած Յակոբայ առաքեաց զիս առ ձեզ. Այս է անուն իմ յաիտենական, եւ յիշատակ ազգաց յազգս» (Ելք, Գ - 14-15):

Քննության ենք առել նաև Եղիշե Չարենցի ստեղծագործության մեջ պատկերված մի շարք արարողություններ ու ծեսեր, ինչպիսիք են զանգերի զոզանջը, աղոթքը, զոհաբերությունը, օրհնեբրությունը, հարսանիքը, թաղումը և այլն:

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒ ՀԱՄԱՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՆԵՐԻ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐՈՂԻ ԵՐԿԵՐՈՒՄ. ՉԱՐԵՆՑԸ՝ ՆՈՐԱՐԱՐ

«Չարենցի ստեղծագործության սուրբգրային ակունքները» վերնագրված առաջին ենթակետում անդրադարձել ենք Չարենցի երկերում տեղ գտած սուրբգրային բազմաբնույթ պատմություններին ու վկայություններին: Քրիստոնեությունը հայտարարվեց հոգևորի տիրապետություն, ինչը սկիզբ դարձավ նոր մտածողության, ըմբռնումների ու ճաշակի: Աստվածաշունչը դարձավ խոհ ու խորհուրդ Աստծո, աշխարհի ու մարդու մասին: Ավանդական քրիստոնեական արժեքները (բարություն, բարեգթություն, ներողամտություն, սեր՝ մերձավորի հանդեպ...) բանաստեղծի համար մնում են անխախտ ու հաստատուն: Չարենցի մարդաբանական հայեցակարգը և նրա աստվածապաշտությունը կարելի է սահմանել որպես քրիստոնեության հենքի վրա դասական քրիստոնեական մշակույթի վերանայում, որ ընդհանուր առմամբ բնութագրական է հենց իր ապրած

¹ Վարուժան Դ., Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 1, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1986, էջ 13:

² Նարեկացի Գ., Տաղեր, Եր., «Զանգակ» հրատարակչություն, 2013, էջ 59:

ժամանակահատվածի կրոնա-փիլիսոփայական ու գեղագիտական տեսակետների համար:

Տրամադրություններով ու պատկերներով տերյանական նվագները հիշեցնող Չարենցի վաղ շրջանի ստեղծագործությանը բնորոշ է քրոջական սիրո երգը: Վերաբերության նման ձև տեսնում ենք «Կապուտաշյա հայրենիք»-ում՝ «Ճերմակ սիրուհի՛, կապուտաշյա քու՛յր...»: Սիրած աղջկան դիմելու այս ձևը գալիս է Աստվածաշնչից: Կարդանք Սողոմոնի «Երգ երգոց»-ը. «Սրտակաթ արարեր զմեզ, քոյր մեր հարսն, սրտակաթ արարեր զմեզ միով ակամբ քով, եւ միով քառամանեկաւ պարանոցի քո», «Քանզի գեղեցկացան ստինք քո, քոյր իմ հարսն, քանզի գեղեցկացան ստինք քո ի գինւոյ, եւ հոտ հանդերձից քոց քան զամենայն խունկս», «Պարտէզ փակեալ, քոյր իմ հարսն, պարտէզ փակեալ եւ աղբեր կնքեալ» (գլ. Դ - 9,10,12):

Չարենցը մտերմություն է կարդում Կոմիտասի «Մագաղաթյա կոպերին // Եվ ճակատի վրա բարձր»¹: Արդյո՞ք զգում էր նա, որ շուտով միանալու է Կոմիտասին և իր հորը: Հենց կյանքի այս տարիներին է բանաստեղծը «ի խորոց սրտի» խոսում Աստծո հետ, ինչը խոր ափսոսանքով ու անդառնալիության կսկծալի զգացումով «նորոգվածի» յուրահատուկ մի դարձ է: Առակի խորության միջից լուսարձակում է սերը: Նման ամեն վերադարձ սեր է ու լույս: Հոր և որդու միջև երբեմնի անդունդը հաղթահարվում է տիեզերականության առկայությամբ: Չարենցը վստահ կարող էր ասել. «Ես եմ այրն որ ետես տառապանս...» (Ողբք Երեմեայ, Գ - 1):

Եվ ահա գալիս են «փրկիչները», սակայն բոլորն էլ՝ թե՛ «մարգարե», թե՛ «ճիզվիտ», նման են իրար.

Լույս դեմքերի վրա՝ վիշտ,

Եվ մազերի շուրջը՝ լույս:-

Որպես Հիսուս փառապալա՛

Ո՛ղջ մարդկության համար զոհ?...

Բոլոր այս փրկիչները «Նո՛ւյն պատգամն են բերել - «Սե՛ր»», ինչը բանաստեղծը յուրովի է մեկնաբանում. «Միևնույնն է՝ սիրեցե՛ք // «Դասիհճներին ձեր այդ դուք...», «Սիրեցեք ձեզ շղթաներ // «Կռող ձեռքերն այդ գերող...»³:

¹ Չարենց Ե., Անտիպ և չհավաքված երկեր, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1983, էջ 339:

² Նույն տեղում, էջ 322:

³ Նույն տեղում, էջ 323:

*«Որքան կյանքում այս նոքա
«Վայելեն ու հղիանան,-
«Այնքան կյանքում ապագա
«Պիտի հայածվեն ու տրկան...»¹:*

Չարենցը սա համարում է «հիմարական զառանցանք», «սուտ ու անշահ», «սին»² ցնորք: Եվ ի հեճուկս այս «փրկարար պատգամի»՝ բանաստեղծը սերունդների համար գրեց ի՛ր «Պատգամ»-ը՝ մնայո՛ւն, փորձվա՛ծ, ապացուցվա՛ծ³...

Կյանքի վերջին տարիներին փոթորկվում է բանաստեղծի հոգին: Գ. Մահարին ցավով նշում է. «Չկա ավելի ամեհի պատիժ, քան այն, երբ մարդուն դատապարտում են իբրև դավաճանողի, մի գաղափարի, որը հենց նրա միակ սրբազան և նրա կյանքի գործն ու իմաստը կազմող գաղափարն է...»⁴: Չարենցն ապրում էր «խաւարի ու մահուան» մեջ. «Յերկիր աղջամղջին յափտենական, ուր ոչ գոյ լոյս եւ ոչ տեսանել զկեանս մարդկան» (Յովբ, Ժ-22): Սա դժոխքն է, խավարը, լրիվությամբ լույսի բացակայությունը: «Բացին զբերանս իրեանց ի վերայ քո ամենայն թշնամիք քո, շէհին եւ կրճտէին զատամունս իրեանց, եւ ասէին, Եկայք կցուք զսա, զի այս՝ այն օր է որում ակն ունէաք. ահաասիկ տեսաք եւ գտաք եւ հասաք մեք նմա» (Ողբք Երեմեայ, Բ-16):

Իրական դարձած սարսափները ստիպում են բանաստեղծին՝ դիմելու Տիրոջը, սակայն դա պայմանավորված է ոչ թե անձնական փրկության, այլ նարեկացիական շնչով մարդկության փրկության ակնկալիքով: Չարենցն ուզում էր մարդուն փրկել քնքշության դիմակ հագած սատանաներից, իր ժամանակի Նեոից:

Որպես երկրորդ ենթակետ՝ *«Աստվածաշնչյան մտքիվները Եղիշե Չարենցի մահվան տեսիլներում»*, առանձնացրել ենք մահվան տեսիլներում տեղ գտած աստվածաշնչյան դրվագները: Քննության է առնվում «տեսիլը»՝ որպես տարբեր ձև ու բովանդակություն ունեցող երևույթ: Հետզհետե թողնելով երբեմնի կրոնական տարածքը՝ տեսիլը հոգեբանական նոր խորհուրդների սկիզբ է դառնում՝ իր մեջ պարունակելով նաև պատգամ կամ

¹ Նույն տեղում, էջ 324:

² Նույն տեղում, էջ 325-326:

³ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 4, էջ 427-428:

⁴ Մահարի Գ., «Թերթելով Չարենցի թղթերը» հոդվածից («Գրական թերթ», 1962, 30 նոյեմբերի):

ապագայի գուշակություն, հայտնություն: Սակայն երբ հստակ կերպարանք է ստանում հայ ժողովրդի ֆիզիկական մահվան ուրվականը, կորուստների սարսափից ծնվում է աղոթքը. «Չարհուրեցուցանես զիս երազովք, եւ տեսեամբք հարկանես զիս» (Յովբ, Է-14):

Եղիշե Չարենցի առաջին գործերում, որպես տեսիլք, երևում են «մի լուսե աղջիկ, լուսե մի մեռել», մի «լուսավոր քույր»¹ ... Իրենց ստեղծագործություններում տեսիլներին տեղ են հատկացրել Սիամանթոն, Դանիել Վարուժանը, Վահան Տերյանը, Հովհաննես Թումանյանը և այլք:

Չարենցը խիստ սահմաններ չի դնում երկնային ու երկրային դժոխքների միջև: Չարենցի բոլոր տեսիլներն էլ ունեն իրենց բացատրությունը, և, ինչպես Եզեկիէլ մարգարեն է վկայում, «Ձի ոչ ես եղիցի ամենայն տեսիլ սուտ...» (Եզեկիէլ, ԺԲ-24):

«Դանթեական առասպելի» պատկերներում սարսափների խտացման հետ զուգընթաց առավել ուժգին է սկսում բաբախել բանաստեղծի սիրտը: Հոգեբանական լարվածությունը ծնում է մահվան տեսիլներ, սահմուկեցուցիչ ու ողբերգական տեսարաններ:

Արդեն լսելի է սատանայի քրքիջը: Մահը դառնում է սուկալի իրականություն, առօրյա: Գունագրկվում են բարոյական արժեքները: «Մի սպանիր»-ի հետևորդը կարծես ինքնարդարացում է փնտրում՝ ստանձնելով պաշտպանվողի դերը՝ «Մեռցնում էինք - ապրելու համար...»²: Երազը չկորցնելու միտքը հակադրությունների մի ամբողջ շարան է առաջ բերում. «Իմաստուն» ու «գազան», «Դիվային ոգի՝ ճահիճների մոտ» և «Ոչնչի՛ մասին - աղո՛թք սրբազան», «Աշխարհներ այրող կախարդական խոտ» և «Աշխարհներ շինող բախտի գավազան»³...

Չարենցը, սակայն, երես չի թեքում մարդուց, այլ կանչում է դարձի: Նրա մարդասիրության ակունքը սահմաններ չունի: Բանաստեղծն ուղիղ նայեց մահվան աչքերի մեջ ու սարսուռաց, սակայն չխեղաթյուրվեց նրա բանականությունը: Ավելին, Չարենցը հոգու խորքում լուռ ուխտում էր՝ «Լինել գթասիրտ ու հպարտ, ու մեծ»⁴: Սա դեպի կատարելություն, դեպի գերմարդը տանող ուղիներից մեկն էր:

¹ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 33:

² Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 2, էջ 33:

³ Նույն տեղում, էջ 36:

⁴ Նույն տեղում, էջ 20:

Տարիներ հետո պատկերը, կարծես, շատ քիչ է փոխվել: Մահվան տեսիլը շարունակում է հետապնդել Չարենցին: Բանաստեղծը ստեղծում է իրականության մի անողոք պատկեր՝ «Մի պիրկ պարան ու երկնուղեշ փայտեր երկու»¹: Հոգու սարսուռն այս անցողիկ չէ, այն կկեղեքի ու հալումաշ կանի ընթերցողին՝ նորից ու նորից բանտելով նրան սարսափների աշխարհում: Մահվան մշուշով է պատվում ողջ երկիրը Նաիրի: Ու ոչ մի հնչյուն չի հանդգնում խախտել մահահոտ լռությունը: Ու հենց այս եղերական լռության մեջ էլ սկզբնավորվում է ինքնագոհաբերումի, նահատակվելու խորհուրդը: Կորուստների ցավով տառապում է դարերից եկած բանաստեղծը: Միայն անչափելի սերը հայրենիքի հանդեպ կարող է մարդուն տանել ինքնայրումի, անմնացորդ նվիրումի: Այլևս ոչ մի զոհ, «Ոչ մի ստվեր կախաղանին թող մոտ չգա»²...

Բանաստեղծի ողջ էության մեջ աղաղակում էր վերջին զոհը լինելու զգացողությունը: Մահահոտ ու ոգեպահանջ ժամանակներ էին: Նա շրջապատված էր երերուն հոգիներով: Ստալինը հիշեց Չարենցի ոգու բարձրության մասին, ինչը և գրգռեց նրա բիրտ կիրքը: Խաբկանքի պաստառ էր «Ինչպե՞ս է ապրում գրող Չարենցը»³ հարցը: Ահա թե ինչպես պոետը ճաշակեց իր բաժին կյանքը՝ չունենալով ոչ մի անառագաստ խոսք: Նա հոգու հավիտենականությունից գերադասում է «կորչել աշխարհի փոշում»⁴:

Բանաստեղծն իրեն զոհաբերում է հանուն երկրի լուսապսակ ապագայի, հանուն իր ազգակիցների երջանիկ ու ազատ կյանքի: Աստված իր «Միաձին Որդուն տվեց»՝ հանուն համայն աշխարհի մարդկության փրկության. «Այսուիկ գիտացաք զսերն, զի նա զանձն իւր եղ վասն մեր...» (Թուղթ Յովհաննու Ա, Գ-16): Այսպես է չափվում Չարենցի սերն ու նվիրվածությունը:

Բախումը ժամանակի հետ Չարենցին դարձնում է «անօգ»: Բանաստեղծին պաշարում են անկման նոր տեսիլները («Հուսահատական ժամերին իմ սև»⁵, «Ես ամեն առավոտ, երբ հանկարծ...»⁶ և այլն): Չարենցը

¹ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 324:

² Նույն տեղում, էջ 325:

³ Գասպարյան Դ., Ողբերգական Չարենցը, Եր., «Նաիրի» հրատարակչություն, 1991, էջ 252:

⁴ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 1, էջ 59:

⁵ Չարենց Ե., Անտիպ և չհավաքված երկեր, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Եր., 1983, էջ 166:

⁶ Նույն տեղում, էջ 209:

գալիս է եզրահանգման. տառապանքից ծնված ճշմարտությունն է սրբազան: Ու նա պատրաստ է հոժար կամքով ընդունելու տառապանքի բաժակը՝ «իբրև լեղի մի թաս»¹: Հետզհետե թանձրացող ողբերգությունը ներխուժեց բանաստեղծի հոգին, հարմարվեց, մնաց... Մահվան տեսիլը հետապնդեց նրան մինչև կյանքի վերջ. ինքնազոհաբերումը դարձավ անխուսափելի...

Այնուամենայնիվ, Չարենցի տեսիլներում ավելի շատ կյանք կա: Կարդալով յուրաքանչյուր ստեղծագործություն՝ ակամայից պարուրվում ես այն շնչատությամբ, հեքով, որ ունեցել է բանաստեղծը ստեղծագործությունը երկնելիս:

Երրորդ ենթակետում՝ ««Գիրք ճանապարհի». գոյության արմատների հայտնաբերման միտումը», առանձնացրել ենք «Սասունցի Դավիթը» պոեմը՝ հաշվի առնելով, որ, քրիստոնեությունն ընդունելով հանդերձ, սերունդներն իրենց հետ բերել ու տանելու են հնագույն ավանդական սյուժեները, բարձր արժեքներն ու դրսևորումները, վեհ հատկանիշները, որոնցով իդեալականացնում են սիրելի հերոսներին:

Թե՛ էպոսի բնագրում, թե՛ մշակումների մեջ առկա են նախաքրիստոնեական ու աստվածաշնչյան տարբեր մտքեր ու դրվագներ: Կողք կողքի են օրհնությունն ու նզովքը. «Եւ ես ահաւասիկ տամ այսօր առաջի ձեր օրհնութիւնս եւ անէծս. Օրհնութիւն՝ եթէ լսիցէք պատուիրանաց Տեառն Աստուծոյ ձերոյ զոր ես պատուիրեմ ձեզ այսօր. եւ անէծս՝ եթէ ոչ լուիցէք պատուիրանաց Տեառն Աստուծոյ ձերոյ զոր ես պատուիրեմ ձեզ այսօր, եւ մոլորիցիք ի ճանապարհէն զոր ես պատուիրեցի ձեզ, երթալ պաշտել զաստուածս օտարս զորս ոչ ճանաչիցէք» (Երկրորդումն օրհնաց, ԺԱ - 26-28): Չարենցն իր «Սասունցի Դավիթը» սկսում է նզովքով, որին անմիջապես հետո հաջորդում է փառաբանությունը: Նա նզովում է Մարամելիքին, Ձենով-Օհանին, մահ ու մութ բերող իշխաններին: Ապա գովերգելով Առյուծ-Մհերին, Դավթին, Փոքր Մհերին, Սասնա ողջ ժողովուրդին՝ Չարենցը նրանց զարմը «արևազուն»² է կոչում: Աստվածների ցեղից սերված այս կիսաստվածներն, իրոք, սերտորեն առնչվում են կրակի աստվածությանը:

Ոչ միայն Մհերը, այլև Սասնա ծռերն ընդհանրապես, հասարակ մարդիկ չեն. նրանք «Ազնանց ջնսից»³ են, դյուցազուններ, փահլևան կամ անձնահուր՝

¹ Նույն տեղում, էջ 208:

² Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 4, էջ 175:

³ Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ա, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1966, էջ 402:

Վահագնի նման անձամբ հրեղեն. «Նա հուր մազեր ուներ, // Բոց մորուք ուներ, // Եվ աչքերն էին արեգակներ»¹: Այսպիսին էր և Միերի նորածին մանուկը.

*Գիտեր նա արդեն, դյուցազնը ծեր,
Որ դյուցազուն է Դավիթն հուրհեր²...*

Հրեղեն էր նաև Միերը. «Նա հուր ձի ուներ, կայծակե սուր»³, «զենքեր հրցայտ»⁴: Կայծակնահյուս էր նաև Վահագնի խարազանը: Ահա թե ինչպես է նկարագրում մարդու Որդուն Հովհաննես առաքյալն իր «Հայտնության» մեջ. «...եւ աչք նորա որպէս բոց հրոյ. Եւ ոտք նորա նմանեալ պղնձոյ ծխելոյ ի մէջ հնոցի հրաշէկ. եւ ձայն նորա իբրեւ զձայն ջուրց բազմաց: Եւ ունէր յաջոյ ձեռինն իւրում աստեղս եւթն, եւ ի բերանոյ նորա սուր երկսայրի սրեալ ելանէր, եւ երեսք նորա իբրեւ զարեգակն ճառագայթեալ երեւէին» (Յայտնութիւն Յովհաննու, Ա - 14-16): Այս նկարագրությունը հիշեցնում է Վահագնին:

Բանաստեղծը Դավթին կոչում է «մանուկ հրածին», «արևավոր»⁵: Սակայն Միերի մահից հետո Օհանը «Թաքցրեց նրա զենքերն հրցայտ»⁶ ու Դավթին խաշնարած կարգեց:

Կյանքի և մահվան մեծագույն գաղափարն է դրված էպոսում: Մեծ Միերը կյանքը տալիս է՝ ժառանգ ունենալու համար, իսկ Փոքր Միերը հոր անեծքով անժառանգ է մնում: Վերջինիս համար մահը վերածվում է անմահության: Դավթի ու Փոքր Միերի նախապատկերները երևում են անմահ ու անժառանգ Արտավազդի ու իր հոր՝ Արտաշեսի մեջ: Հոր անեծքով Մասիսի քաջքերը կապում են Արտավազդին, որ այնտեղ մնա ու լույս չտեսնի, իսկ Միերին «դժնի ուժերն» են տանում, «անհուն լեռան մթին քարայրում» փակում, որ «ընդմիջտ զերված մնա»: Ահա թե ինչի է ընդունակ Խոսքի ուժը. «Ի սկզբանէ էր Բանն. եւ Բանն էր առ Աստուած. եւ Աստուած էր Բանն» (Յովհաննէս, Ա - 1):

¹ Խորենացի Մովսէս., Հայոց պատմություն, Եր., «Հայաստան» հրատարակչություն, 1997, էջ 111:

² Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 4, էջ 178:

³ Նույն տեղում, էջ 175:

⁴ Նույն տեղում, էջ 179:

⁵ Նույն տեղում, էջ 177:

⁶ Նույն տեղում, էջ 179:

Ստացվում է՝ անեծքն ու օրհնությունն էլ աղոթքի պես ուժ ու զորություն ունեն: Չարենցն իր պոեմն ավարտում է՝ նզովք բարբառելով բոլոր նրանց, ովքեր բերում են ժողովրդին «մահ, ու մո՛ւտ, ու նե՛ր»¹:

Հուսահատության պահերի ծնունդ է «Պատմության քառուղիներով» պոեմը, յուրահատուկ մի ողբ, ուր սրտաբեկ բանաստեղծն անդրադառնում է Վահագնին՝ կոչ անելով գուսաններին՝ այլևս չերգել նրա «հին փառքը»: «Հին հովիտներից» Չարենցին էին հասնում հեթանոս նախնիների ծայները, նրանց փանդիոնների նվազները, սակայն տառապալից են քառուղիները. «Օ, չի եղել մեր գայլը պղնձյա...»²:

Չարենցն ընտրել է չափածոյի կառուցման այնպիսի եղանակներ, որոնք տիրապետող էին հունական և հռոմեական գրականության մեջ (ակրոստիքոս, մոնոստիքոս, դիստիքոս, տրիպտիքոս, տետրապտիքոս, մեգոստիքոս, տավտոգրամ...): Չարենցի գաղտնագրերն էլ նման են Կտակարաններին. Նոր Կտակարանը ծածկված է Հնում, Հինը՝ բացահայտված Նորում: «Գիրք Ճանապարհի»-ն յուրօրինակ մի «Հայտնություն» է, մի ինքնատիպ մատյան, որտեղ նորարար Չարենցը գալիքին է ուղղում ներկայի պատկերը՝ հայտնաբերելով կյանքի առեղծվածները, համամարդկային հնչեղության հասցնելով ազգային կյանքն ու հոգեբանությունը, կանխատեսելով անգրական երջանկություն:

Չարենցի խոսքը՝ չափածո թե արձակ, կենդանի է, ազդեցիկ ու զորավոր բոլոր ժամանակներում: Այսօր Չարենցի յուրաքանչյուր գրվածք ապաշխարողի նման դողացող ձեռքերով պետք է բացել: Եվ երբեք ու ոչ ոք չի կարող սովեր գցել նրա լուսառատ տողերին. նա՝ մաքրամաքուր ու անբասիր, այլևս գալիքին է պատկանում... Եվ հեթանոսական կրքոտությամբ այսօր մենք կարող ենք հայտարարել՝ նա հիմա ավելին է, քան՝ ծայն, ավելին, քան՝ շունչ:

Ատենախոսության գիտական արդյունքները ամփոփել ենք հետևյալ **եզրակացություններում**.

1. Եղիշե Չարենցի խորհրդապաշտական հայացքները, որոնց ձևավորմանը մեծապես նպաստել են Ֆ. Նիցշեի, Ս. Պշիբիշևսկու, Շոպենհաուերի, Օ. Վայնինգերի փիլիսոփայական գաղափարները, Վ.

¹ Չարենց Ե., ԵԺ, հ. 4, էջ 202:

² Նոյն տեղում, էջ 205:

Տերյանի, Ա. Սամենի, ինչպես նաև՝ ռուս սիմվոլիստների ստեղծագործությունները, իրենց խորքային ընդգրկումներով, երևույթների ընկալման և մեկնման ինքնատիպությամբ ուրույն մարմնավորում են ստացել հայրենի գրականության մեջ՝ նշանավորելով գեղարվեստական մտածողության նոր որակ:

2. Դիմելով դիցաբանական պատկերներին ու առօրյա հոգեմիճակներին, խորապես քննելով կյանքի ու «մահվան առասպելները», հաճախ՝ հակասական ու իրարամերժ մեթոդներով՝ Չարենցը ողբերգական ներկայի մեջ գեղարվեստորեն բացահայտում է մարդկության պատմության ու մեծ վշտի հիշողությունը՝ ուրվագծելով «բորբ ապագան», ստեղծում է անցյալի ու ապագայի կենսաժամանակը, բառի մեջ հասնում է «մերկ ու գեղեցիկ» ճշմարտության ակունքներին:

3. Լինելով ազգային վառ արտահայտված տրամադրությունների, իղձերի ու ցանկությունների արտահայտիչ, ով իր մեջ կրում է այն ամենը, ինչ ունեցել է հայ «ժողովուրդը հնում, անցյալում, լուսավոր ու վեհ»՝ Չարենցը կյանքի ու գրականության մեջ յուրաքանչյուր երևույթ դիտարկում է միանգամայն նորովի: Այդպես եղավ և նրա հեթանոս երգերի պարագայում, ուր բանաստեղծը խորամուխ եղավ ազգային կյանքի պատմական ակունքներում՝ իրականում ոչ թե վերադառնալով անցյալին, այլ ցույց տալով գալիքի միտված ներկան, գովերգելով ոգին, ուժը, գեղեցկությունը, մեր ազգային նկարագիրն ամբողջացնող գծերը:

4. Հոկտեմբերյան հեղափոխության մեջ իր ժողովրդի ազատությունը տեսնող բանաստեղծի ստեղծագործություններում շեշտակիորեն նկատելի եղավ իրականության ռոմանտիկական ընկալումներից անցումը ռեալիստականին, ազգային Երազը Չարենցի երկերում ներկայացավ համամարդկային տրամադրությունների համապատկերում՝ պայքարի ու փրկության նոր գաղափարներով:

5. Չարենցը հայոց հին և հունահռոմեական աստվածների ու առասպելների տիեզերական խորհուրդը մարմնավորեց իր ստեղծագործության մեջ, թռիչք տվեց մեր քերթողական արվեստի զարգացմանը, նաիրյան ոգու ամրությամբ, պայքարի բոց ու կրակով, հախտոն զգացումներով առնականություն, զորություն և ուժ ներարկեց մեր գեղարվեստական խոսքին:

6. Հենվելով նախորդների ստեղծած գրական ավանդների վրա և իր ստեղծագործություններում կիրառելով ազգային-ժողովրդական, դիցաբանական և աստվածաշնչյան մոտիվները՝ Չարենցն աննախադեպ

դերակատարություն ունեցավ մեր գեղարվեստական մտքի ազատականացման ու մտածողության թարմացման գործում՝ հանդես գալով որպես բառի մեծագույն հեղափոխական ու նորարար:

7. Եղիշե Չարենցի նորարարությունն իր լավագույն արտահայտությունը գտավ նաև հայոց գեղագիտական և փիլիսոփայական մտքի պատմության մեջ՝ սկզբունքների ու գաղափարների վարպետ կիրառման ամենաբազմազան դրսևորումներում, ներառյալ գրողի արձակը («Երկիր Նաիրի») և մանավանդ վերջին («Գիրք ճանապարհի») ժողովածուն, որոնք նոր ուղի բացեցին մեր գրականության համար:

8. Չարենցն իր յուրաքանչյուր երկով, ինչպես և կյանքում ու գործունեության մեջ՝ խիզախման փիլիսոփայությամբ, նաիրյան բարձր ոգով ամենախրթին ժամանակներում էլ մշտապես հավատարիմ մնաց հայ գրողի, մտածողի ու գեղագետի վեհ կոչմանը՝ սերունդներին օրինակ թողնելով գաղափարի ու ճշմարտության աննկուն մարտիկի եզակի մի կերպար:

9. Չարենցի բանաստեղծական աշխարհն իր գեղարվեստական հայտնություններով, բովանդակության ու ձևի բազմակերպությամբ, իր ինքնատիպ պոետիկայով հարստացրեց բազմադարյան հայ գրականությունը՝ բարձրացնելով այն համաշխարհային մակարդակի:

Հետազոտության բովանդակությունն արտացոլված է առենախոսի հրատարակած հետևյալ հոդվածներում.

1. «Եղիշե Չարենցի հեթանոսական պանթեոնը», ԱրՊՀ Գիտական տեղեկագիր, Ստեփանակերտ, ԱրՊՀ հրատ., 1/2016, էջ 72-82:

2. «Աստվածաշնչյան մոտիվները Եղիշե Չարենցի մահվան տեսիլներում», ԱրՊՀ Գիտական տեղեկագիր, Ստեփանակերտ, ԱրՊՀ հրատ., 1/2017, էջ 187-191:

3. «Հեթանոսական և աստվածաշնչյան որոշ զուգահեռներ Չարենցի վաղ շրջանի գործերում», ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղ, «Ակունք», Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2/2018, էջ 92-105:

4. «Դիցաբանական և աստվածաշնչյան մոտիվները Եղիշե Չարենցի «Սասունցի Դավիթը» պոեմում», Գավառի պետական համալսարան, 5/2018, էջ 525-532:

5. «Եղիշե Չարենցի ստեղծագործության սուրբգրային ակունքները», Դպրատուն, Ստեփանակերտի «Գրիգոր Նարեկացի» համալսարան, Ստեփանակերտ, «Դիզակ պյուս» հրատ., 1/2018 (6), էջ 79-86:

6. «Դիցաբանական կերպարներն ու մոտիվները Չարենցի ստեղծագործության մեջ», Դպրատուն, Ստեփանակերտի «Գրիգոր Նարեկացի» համալսարան, Երևան, «Արմավ» հրատ., 1/2019 (7), էջ 49-60:

ШИРИНЯН АНИ ДАВИДОВНА
МИФОЛОГИЧЕСКИЕ И БИБЛЕЙСКИЕ МОТИВЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
ЕГИШЕ ЧАРЕНЦА

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – «Армянская литература новейшего периода»

Защита состоится 13 ноября 2020 года в 12:30, на заседании специализированного совета Литературоведение 003, Института литературы им. М.Абегяна НАН РА по адресу: ул. Григора Лусаворича 15, г. Ереван, 0002, Республика Армения.

РЕЗЮМЕ

В диссертации «Мифологические и библейские мотивы в произведениях Егише Чаренца» представлены мифологические и библейские сферы, символы и мотивы творчества Чаренца, причины и мотивы их применения. В некотором смысле Егише Чаренц переосмысливает древние евангельские сюжеты.

Представляемое исследование - скромная попытка заново открыть для себя Чаренца-мыслителя, Чаренца-поэта, Чаренца-философа. Многочисленные и разнообразные статьи и исследования, а также публикации все еще нетипичных произведений говорят об осязаемом интересе к наследию писателя. Однако до сих пор вопрос использования религиозных мотивов в цельном произведении Егише Чаренца рассмотрен в недостаточной степени в творчестве отечественных и зарубежных литературоведов. Данное направление исследований вовлекает произведения Чаренца в новую систему.

Целью исследования является выявление библейских и языческих элементов, отраженных в произведениях Егише Чаренца, раскрыть их истоки и вдохновение поэта, явления религиозного сознания, особенности его трансформации в контексте творчества Чаренца.

Мы представили Чаренца - писателя и человека в контексте его времени, изучили данный период и его религиозные проявления, раскрыли художественные решения и особенности вопросов, определенных писателем, его отношение к богословию, по-новому подходу к анализу и интерпретации отдельных произведений, описывая развитие и трансформацию религиозного сознания.

Диссертация интересна с точки зрения исследования способов обращения к языческим и библейским темам и их художественной интерпретации. Работа состоит из введения, трех глав с подглавами, заключения и списка использованной литературы.

В первой главе «Формирование эстетического и философского мировоззрения Чаренца: сигналы времени» представлено мистическое мировоззрение поэта, направление, подчеркивающее роль личности в литературе, свободу творчества, устранение стереотипов, стремление к новому, необычному и экстраординарному. Философские идеи Ницше, Пшибиша, Шопенгауэра, Вейнингера внесли большой вклад в формирование мистических взглядов писателя. Мы также представили небольшой отрывок из произведения А.Самена, связывая его с первым стихотворением Чаренца.

Изучены внутренние взаимосвязи произведений Чаренца и западно-армянских писателей, в частности, связь с поэтическим творчеством Д. Варужана, по-новому представляющие языческую стихию, виноделие и миф о Ваагне. В творчестве Чаренца выделены проявления атеистической борьбы, набравшей обороты в Армении в начале XX века.

Во второй главе «Мифологические мотивы в художественной системе Чаренца: религиозные и философские осмысления его творчества» представлены как армянские, так и греко-римские, индийские, египетские, ассирийско-вавилонские божества, различные мифы и символы, персонализированные в творчестве писателя. Особенно выделены произведения, в которых языческое и христианское выступают вместе, бок о бок.

В третьей главе «Сочетание национальных и универсальных художественных традиций в творчестве писателя: Чаренц - новатор» мы сослались на библейские источники творчества Чаренца, выделили библейские эпизоды в видениях смерти. Представлена тенденция к обнаружению корней бытия, рассмотрена «Книга пути». Поэт с тревогой думает о будущем. Тема смерти рождается и развивается из образов безжалостной реальности. Самопожертвование становится неизбежным ...

Выводы – Обращаясь к мифологическим образам и повседневным душевным состояниям, глубоко исследуя мифы о жизни и «смерти», используя зачастую противоречивые и взаимоисключающие методы, Чаренц художественно раскрывает память человеческой истории и великую скорбь в трагическом настоящем, очерчивая «светлое будущее», создает жизненное

время прошлого и будущего, достигает истоков «обнаженной и красивой» истины в слове. Поэт вникает в исторические корни национальной жизни, по сути, не возвращаясь в прошлое, а показывая ориентированное на будущее настоящее, воспевая дух, силу, красоту, черты, завершающие наш национальный образ. В любом случае, художественное мышление поэта подпитывается реально-биографическими чувствами.

Опираясь на литературный вклад своих предшественников и используя национально-народные, мифологические и библейские мотивы в своих произведениях, Чаренц сыграл беспрецедентную роль в либерализации нашей художественной мысли и обновлении мышления, выступив в качестве величайшего революционера и новатора слова.

Поэтический мир Чаренца обогатил многовековую армянскую литературу своими художественными откровениями, содержанием и разнообразием форм, своей неповторимой поэтикой, подняв ее до мирового уровня.

ANI DAVID SHIRINYAN

**MYTHOLOGICAL AND BIBLICAL MOTIFS IN THE WORKS OF YEGHISHE
CHARENTS**

The abstract of the thesis for the scientific degree of the Candidate of Philology in the speciality - 10.01.02 – "Armenian literature of Modern Period"

The defense of the dissertation will take place on November 13, 2020, at 12:30 at the Specialized Council of Literary Criticism 003 at the Institute of Literature after M. Abeghyan, NAS, RA.

Address: 0002, Republic of Armenia, Yerevan, Grigor Lusavorich Street 15

SUMMARY

The thesis on the subject "Mythological and Biblical Motifs in the Works of Egishe Charents" presents the mythological and biblical spheres, symbols and motives of Charents's writings, reasons and motives for their application. In a sense, Yeghishe Charents reinterprets ancient gospel plotlines.

The presented research is a modest attempt to rediscover the Charents thinker, the Charents poet, and the Charents philosopher. Numerous and diverse articles and researches, as well as publications of still atypical works, indicate a tangible interest in the writer's legacy. However, until now, the issue of using religious motives in the whole work of Egishe Charents has not been sufficiently considered in the works of domestic and foreign literary critics. This avenue of research involves Charents's works into a new system.

The aim of the research is to identify the biblical and pagan elements reflected in the works of Egishe Charents, to reveal their origins and inspiration of the poet, the phenomena of religious consciousness, and the peculiarities of its transformation in the context of Charents's work.

We presented Charents - a writer and a person in the context of his time, studied this period and its religious manifestations, revealed artistic solutions and features of the issues identified by the writer, his attitude to theology, taking a new approach to the analysis and interpretation of individual works, describing the development and transformation of religious consciousness.

The thesis is interesting from the point of view of research of ways of addressing pagan and biblical themes and their artistic interpretation. The work consists of an introduction, three chapters with sub-chapters, a conclusion, and a list of references.

The first chapter under the title "Formation of Charents's Aesthetic and Philosophical Worldview: Signals of Time" presents the poet's mystical worldview, a direction that emphasizes the role of the individual in literature, freedom of creativity, elimination of stereotypes, and the desire for the new, unusual and extraordinary. The philosophical ideas of Nietzsche, Przybysz, Schopenhauer, and

Weininger made a great contribution to the formation of the writer's mystical views. We also presented a short excerpt from the work of A. Samen, linking it with the first poem of Charents.

The research examines the internal relationships between the works of Charents and Western Armenian writers, in particular, the connection with the poetic work of D. Varuzhan, which represents the pagan element, wine-making and the myth of Vahagn in a new way. Charents's work highlights the manifestations of the atheistic struggle that gained momentum in Armenia at the beginning of the twentieth century.

The second chapter entitled "Mythological Motifs in the Artistic Sof Charents: Religious and Philosophical Interpretations of his Work" presents both Armenian and Greco-Roman, Indian, Egyptian, Assyrian-Babylonian deities, various myths and symbols personalized in the writer's work. The works in which the pagan and Christian act together, side by side, are highlighted.

In the third chapter under the title "The Combination of National and Universal Artistic Traditions in the Writer's Work: Charents-innovator", we referred to the biblical sources of Charents's work, highlighted the biblical episodes in the visions of death. The tendency to discover the roots of being is presented, and "The Book of the Way" is considered. The poet anxiously thinks about the future. The theme of death is born and develops from images of a ruthless reality. Self-sacrifice becomes inevitable ...

Conclusions. Turning to mythological images and everyday states of mind, deeply exploring the myths of life and "death", using often contradictory and mutually exclusive methods, Charents artistically reveals the memory of human history and the great sorrow in the tragic present, delineating the "bright future", he creates a life time of the past and future, reaches the origins of the "naked and beautiful" truth in the word. The poet delves into the historical roots of national life, in fact, not going back to the past, but showing the future-oriented present, singing the spirit, strength, beauty, features that complete our national image. In any case, the poet's artistic thinking is fed by real-biographical feelings.

Basing on the literary contributions of his predecessors and using national-folk, mythological and biblical motifs in his works, Charents played an unprecedented role in liberalizing our artistic thought and renewing our thinking, serving as the greatest revolutionary and innovator of the word.

The poetic world of Charents has enriched the centuries-old Armenian literature with its artistic revelations, content and variety of forms, its unique poetics, raising it to the world level.

